

**TARBIYA DARSLARIDA “KEYS STADI” TEXNOLOGIYASINI
QO‘LLASH - AXLOQIY ONGNI SHAKLLANTIRISHNING INTERFAOL
YONDASHUVI SIFATIDA**

Muzaffarov Samandar Izbosarovich.

Jizzax PMM “Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar” kafedrası dotsenti,

Falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

tel: +998 973287476

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada tarbiya darslarida “keys stadi” texnologiyasini qo‘llashning ilmiy-nazariy asoslari, pedagogik samaradorligi va amaliy mexanizmlari tahlilijihatdan o‘rganilgan. An’anaviy tushuntirish-yodlash modelida tarbiya darslarining o‘quvchi shaxsiga yetarli ta’sir ko‘rsata olmasligi muammosi ko‘tarilib, hayotiy vaziyatlar tahliligasoslangan keys-uslub orqali axloqiy ong, axloqiy mulohaza va qiymatlarga asoslangan tanlov ko‘nikmalarini shakllantirish imkoniyatlari ko‘rsatib berilgan. Keys turlarining tasnifi, ularni dars jarayoniga integratsiya qilish bosqichlari va o‘qituvchining yangi - fasilitator sifatidagi roli ochib berilgan. Maqolada keys stadi samaradorligini baholash mezonlari ilgari surilib, uni umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida joriy etish bo‘yicha aniq pedagogik tavsiyalar berilgan.*

***Kalit so‘zlar:** tarbiya darsi, keys stadi, axloqiy ong, qadriyatlar tarbiyasi, pedagogik texnologiya, hayotiy vaziyat, axloqiy mulohaza, interfaol metod, fasilitator, tanqidiy fikrlash.*

***Аннотация.** В статье аналитически рассматриваются научно-теоретические основы, педагогическая эффективность и практические механизмы применения технологии «кейс-стади» на уроках воспитания (тарбия). Поднимается проблема ограниченного воздействия традиционной объяснительно-репродуктивной модели уроков воспитания на личность обучающегося и обосновываются возможности кейс-метода, основанного на анализе жизненных ситуаций, для формирования нравственного сознания, морального суждения и ценностно-ориентированного выбора. Раскрываются классификация типов кейсов, этапы их интеграции в урок и новая роль учителя как фасилитатора. Предложены критерии оценки эффективности кейс-стади и даны конкретные педагогические рекомендации по его внедрению в общеобразовательных учреждениях.*

***Ключевые слова:** урок воспитания, кейс-стади, нравственное сознание, ценностное воспитание, педагогическая технология, жизненная ситуация, моральное суждение, интерактивный метод, фасилитатор, критическое мышление.*

***Abstract.** This article analytically examines the scientific-theoretical foundations, pedagogical effectiveness and practical mechanisms of applying case study technology in tarbiya (upbringing) lessons. The problem of the limited impact of the traditional explanatory-reproductive model on the learner is raised, and the opportunities of the case method - based on the analysis of real-life situations - for forming moral consciousness, ethical judgement and value-oriented choice are substantiated. The classification of case types, stages of their*

integration into the lesson, and the new role of the teacher as a facilitator are revealed. The article proposes criteria for evaluating the effectiveness of case study and offers specific pedagogical recommendations for its implementation in general education institutions.

Keywords: *tarbiya lesson, case study, moral consciousness, value education, pedagogical technology, life situation, moral judgement, interactive method, facilitator, critical thinking.*

Inson tarbiyasi - bu shunchaki ma'lumot uzatish jarayoni emas, balki shaxsning ichki olamida axloqiy tayanchlarni shakllantirish, qiymatlar tizimini chuqur ildiz ottirish va hayot davomida to'g'ri tanlov qila olish ko'nikmasini tarbiyalashdir. Hozirgi globallashuv, raqamlashuv va qadriyatlar plyuralizmi sharoitida bu vazifaning murakkabligi yanada ortib bormoqda. Yoshlarga "nimani qilmaslik kerak"ligi haqida yuzlab ma'ruza o'qilishi mumkin, ammo Aristoteldan beri ma'lum bo'lgan haqiqat o'zgarmaydi: insonni axloqiy qiladigan narsa - bu yodlangan qoidalar emas, balki real vaziyatda to'g'ri tanlov qilish odati [3].

Aynan shu nuqtai nazardan O'zbekistonda 2020-yildan boshlab umumiy o'rta ta'lim muassasalariga "Tarbiya" fanining alohida o'quv predmeti sifatida joriy etilishi muhim pedagogik qadam bo'ldi [1]. Biroq pedagog-amaliyotchilarning kuzatishlari va olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, ko'p hollarda tarbiya darsi an'anaviy "o'qituvchi axloqiy gap aytadi - o'quvchi tinglaydi va yodlaydi" modelidan chiqa olmayapti. Bunday yondashuv esa zamonaviy o'smir psixologiyasiga zid: u to'g'ridan-to'g'ri ahloqiy nasihatga ko'pincha ichki qarshilik bilan javob beradi va aytilgan gap uning xatti-harakatiga real ta'sir ko'rsatmaydi.

Shu sababdan tarbiya darslarini interfaol, hayotiy va shaxsga yo'naltirilgan formatga ko'chirish - zarurat. Ushbu yondashuvlar orasida "keys stadi" (case study) texnologiyasi alohida o'rin tutadi: u o'quvchini axloqiy nasihat obyekt sifatida emas, balki real vaziyatni tahlil qiluvchi mustaqil subyekt sifatida ko'radi. Mazkur maqolada quyidagi asosiy tadqiqot savoliga javob izlanadi: tarbiya darslarida keys stadi texnologiyasi qanday pedagogik imkoniyatlarga ega va uning samaradorligini ta'minlovchi metodik shartlar nimalardan iborat?

Keys stadi texnologiyasining ilmiy-nazariy asoslari XX asr boshlarida Garvard biznes maktabida shakllangan bo'lsa, keyinchalik u tibbiyot, huquq, etika va pedagogika sohalarida keng tarqaldi. Konstruktivistik ta'lim nazariyasi (J.Dyui, L.Vigotskiy, J.Brunner) ushbu yondashuvga zamin yaratgan: bilim - bu ongli faollik orqali shaxsda "quriladigan" tuzilma, tayyor holda olinadigan emas. O'zbek pedagogikasida keys stadi va shunga o'xshash interfaol texnologiyalar masalasi

IQTIDOR & INTELLEKT

N.Saidaxmedov, J.Yo‘ldoshev, M.Ochilov hamda Sh.Sharipovning fundamental tadqiqotlarida atroflicha o‘rganilgan [2, 3, 4].

Bevosita tarbiya jarayoni va axloqiy ta’lim metodikasiga oid O‘zbekistonda olib borilgan zamonaviy izlanishlar orasida O.Musurmonovning yoshlar ma’naviy tarbiyasi konsepsiyasi [5], Q.Hoshimov va M.Inoyatovning tarbiya darslarining didaktik asoslariga oid asarlari [6] alohida ahamiyatga ega. Yu.Mavlonov o‘z tadqiqotida vaziyatga asoslangan ta’lim - “situational learning” modelining tarbiyaviy potentsialini empirik tahlil qilgan [7], M.Quronov esa keys stadini aynan tarbiya darslariga moslashtirilgan modelini ishlab chiqib, uni qiymatlarni shakllantirishning samarali vositasi sifatida ko‘rsatib bergan [8]. Mazkur tadqiqotlar muhim nazariy zamin yaratgan bo‘lsa-da, keys stadi texnologiyasini tarbiya fanining bevosita amaliyotiga tizimli ravishda integratsiya qilishning aniq metodik mexanizmlari va samaradorlik mezonlari yetarli darajada ishlab chiqilmagan, bu esa mazkur maqolaning ilmiy yangiligini belgilaydi.

Metodologik jihatdan ushbu maqola qiyosiy-tahliliy tadqiqot, pedagogik konseptualizatsiya va didaktik modellashtirish usullariga tayanadi. Manba sifatida O‘zbekiston Respublikasining me’yoriy hujjatlari, milliy ilmiy nashrlar (inLibrary, “Pedagogika”, “Zamonaviy ta’lim”, “Pedagogik mahorat” jurnallari) va xalqaro pedagogik adabiyotlar tahlilga tortilgan.

“Keys stadi” - bu real yoki real asosga qurilgan murakkab, bir qarashda yagona to‘g‘ri javobi yo‘q vaziyatni o‘rganuvchilar tomonidan kollektiv tahlil qilish va muqobil yechimlarni asoslab berish orqali o‘rganishni tashkil etadigan interfaol pedagogik texnologiyadir. Uning markaziy didaktik yadrosi - “keys”, ya’ni ziddiyatli, ko‘p qatlamli va shaxsiy munosabat talab etadigan vaziyat. An’anaviy darsda o‘quvchiga “axloq nima” deb tushuntiriladi; keys stadida esa u axloqiy ziddiyatga tushiriladi va undan chiqish yo‘lini o‘zi izlaydi. Aynan shu farq texnologiyaning butun pedagogik kuchini tashkil qiladi.

Sh.Sharipov tasnifi bo‘yicha keysning bir necha asosiy turi farqlanadi: tasviriy keys (vaziyat shunchaki bayon qilinadi), tahliliy keys (vaziyat sabablarini topish talab etiladi), qarorga yo‘naltirilgan keys (eng maqbul yechimni tanlash) va prognostik keys (kelajakdagi oqibatni baholash) [4]. Tarbiya darslari uchun ayniqsa qarorga yo‘naltirilgan va prognostik keyslar samarali bo‘lib, ular o‘quvchini “Men shu vaziyatda nima qilgan bo‘lardim?” degan ekzistensial savolga o‘zini qo‘yishga undaydi. Aynan shu savol axloqiy ongning shakllanishidagi eng muhim psixologik holat hisoblanadi.

Falsafiy nuqtai nazardan keys stadi Sokratning maieutika usuliga, J.Dyuining “muammodan boshlanadigan tafakkur” konsepsiyasiga va

L.Kohlbergning axloqiy rivojlanish bosqichlari nazariyasiga uyg'unlashadi. Kohlberg ta'kidlaganidek, axloqiy mulohaza tugal axloqiy dilemma orqaligina rivojlanadi - axloqiy nasihat orqali emas. Demak, keys stadi - bu nafaqat o'qitish usuli, balki o'quvchining axloqiy rivojlanish darajasini bir bosqich yuqoriga ko'taruvchi pedagogik vositadir.

Tarbiya fanining boshqa fanlardan farqi shundaki, uning natijasi mavzu yuzasidan to'plangan bilim hajmida emas, balki o'quvchining real hayotda qanday tanlov qilishida ko'rinadi. Bu fanning oxirgi maqsadi - imtihon natijasi emas, balki shaxsda qaror qabul qilishning ichki, axloqiy mezonini shakllantirish. O.Musurmonova haqli ta'kidlaganidek, "tarbiyaning samarasi sinfda baholanmaydi - u o'quvchi sinfdan tashqarida, oilada va jamoatchilikda qanday harakat qilishida ko'rinadi" [5].

Aynan shu maqsadga reproduktiv-tushuntirish modeli to'la javob bera olmaydi. Buning psixologik sababi ham bor: o'smirlilik davrida shaxs avtoritetdan keluvchi to'g'ridan-to'g'ri axloqiy nasihatga ichki qarshilik bilan munosabatda bo'ladi (E.Erikson "identitet-rolli adashish" bosqichi sifatida tasvirlagan holat). Biroq, o'sha o'quvchi o'zi tahlil qilgan, o'zi xulosasini chiqargan vaziyatdan kelib chiqqan axloqiy qoidani to'liq qabul qiladi - chunki u uni kimdir aytgan emas, o'zi "kashf qilgan". Aynan keys stadi shu psixologik mexanizmni faollashtiradi.

Yu.Mavlonovning empirik tadqiqoti shuni ko'rsatadiki, keys stadi muntazam qo'llanilgan eksperimental sinflarda o'quvchilarning axloqiy mulohaza ko'rsatkichi nazorat sinflariga nisbatan o'rtacha 34 foizga, hayotiy vaziyatda mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmasi esa 42 foizga yuqori bo'lgan [7]. Bu raqamlar keys stadini "qiziqarli faoliyat" emas, balki o'lchanadigan pedagogik samaraga ega tarbiyaviy texnologiya sifatida tasdiqlaydi.

Tarbiya darsida keys stadi texnologiyasining qo'llanilishi muayyan didaktik mantiqqa ega bo'lib, M.Quronov modelida u besh bosqichdan iborat: keys taqdim etish, individual tahlil, kichik guruhlarda muhokama, butun sinf munozarasi va xulosalashtirish [8]. Har bir bosqichda o'qituvchi aniq metodik vazifani bajaradi: shovqinli munozarani konstruktiv yo'naltirish, sukut saqlayotgan o'quvchini fikr bildirishga undash va xato javobni tanqid qilmasdan tahlilga aylantirish.

Tarbiya darsida samarali ishlaydigan keyslarning bir qator namunaviy turlari mavjud. **Birinchi**, axloqiy dilemma keyslari. Masalan: "Do'stingiz imtihonda ko'chirayotganini ko'rdingiz. Aytsam - do'stlik buziladi, aytmasam - o'zimga

IQTIDOR & INTELLEKT

halol bo'lmayman. Siz qanday yo'l tutasiz?" Bunday keys o'quvchini ikki qadriyat - do'stlik va halollik o'rtasidagi tortishuvga olib chiqib, axloqiy iyerarxiyani mustaqil shakllantirishga undaydi.

Ikkinchidan, oilaviy munosabatlarga oid keyslar. "Onangiz sizdan bir narsani so'radi, biroq siz uni darhol bajara olmadingiz. Endi bu yoki yolg'onni yashirish, yoki rost gapirib ko'ngilni og'ritish - qaysi yo'l haqiqiy hurmat ifodasi?" Bunday keyslar "Avesto"dan tortib zamonaviy psixologiyagacha mavjud bo'lgan rostgo'ylik va oilaviy mehrning chuqur munosabatini o'quvchining o'z tajribasi orqali ochib beradi.

Uchinchidan, raqamli muhitga oid axloqiy keyslar. Zamonaviy o'smir kunining katta qismini ijtimoiy tarmoqlarda o'tkazadi va aynan shu makonda yangi axloqiy savollar tug'iladi: anonim sharhda boshqa kishini xafa qilish; ruxsatsiz suratni ulashish; soxta hisob ochib "hazillashish". Bunday keyslar o'quvchiga raqamli olamning ham oddiy axloqiy maydon ekanligini tushuntiradi va "ekrandagi axloq" tushunchasini shakllantiradi.

To'rtinchidan, fuqarolik va ijtimoiy mas'uliyat keyslari. "Mahallangizdagi kekxa kishi yordamga muhtoj, ammo undan boshqa hech kim so'ramayapti. Sizning vazifangiz bormi?" Bunday keyslar shaxsiy axloqdan ijtimoiy javobgarlikka ko'tariladi va "tarbiyaning eng yuqori bosqichi" deb hisoblanadigan fuqarolik pozitsiyasini shakllantiradi.

Beshinchidan, milliy va umuminsoniy qadriyatlar tutashuviga oid keyslar. Globallashuv sharoitida o'smir ko'pincha milliy odatlar va global ommaviy madaniyat o'rtasida ichki tortishuvni boshdan kechiradi. "To'yda bo'lganingizda mehmonlar oldida turib boshqalarga o'rnak bo'lishingiz kerakmi yoki o'zingizdek bo'lishingiz kifoyami?" singari keyslar bu tortishuvni shaxsiy mulohaza orqali yumshatishga yordam beradi.

Keys stadi texnologiyasi o'qituvchidan yangi pedagogik pozitsiyani - axloqiy haqiqat egasi (qozi) emas, balki munozara tashkilotchisi (fasilitator) pozitsiyasini talab qiladi. Pedagog tayyor xulosani aytish vasvasasidan tiyilishi, o'quvchilarga o'z xulosasini chiqarish imkonini berishi va shu jarayonda ehtiyotkorlik bilan yetaklovchi savollar - "Nega aynan shunday deb o'ylaysiz?", "Boshqa nuqtai nazar qanday bo'lishi mumkin?", "Bu tanlovning oqibatlari kimga ta'sir qiladi?" - berish mahoratiga ega bo'lmog'i lozim. Q.Hoshimov va M.Inoyatovning fikricha, "tarbiya darsida o'qituvchining tayyor javob bermasligi - bu kuchsizlik emas, balki yuksak pedagogik mahorat alomatidir" [6].

Keys stadi samaradorligini baholashda quyidagi mezonlar tavsiya etiladi: birinchidan, o'quvchining vaziyatdagi axloqiy ziddiyatni mustaqil ko'ra olish darajasi; ikkinchidan, o'z qarorini umuminsoniy va milliy qadriyatlarga tayanib asoslay olishi; uchinchidan, qarama-qarshi nuqtai nazarni hurmat bilan tinglash va konstruktiv munozara olib borish ko'nikmasi; to'rtinchidan, axloqiy tanlovning oqibatlarini muqobil sub'yektlar nuqtai nazaridan baholay olish (empatiya); va eng muhimi - beshinchidan, sinfda chiqarilgan xulosani sinfdan tashqari hayotiy vaziyatlarda qo'llay olishning o'lchanadigan ko'rsatkichlari (xulq-atvor monitoringi, kuzatuv kundaliklari, o'zini o'zi baholash anketalari).

Shu bilan birga, amaliyotda keys stadini joriy etishda jiddiy qiyinchiliklar mavjud: o'qituvchilarning yetarli metodik tayyorgarlikka ega emasligi, sifatli keyslar bankining yo'qligi, dars vaqtining cheklanganligi, sinfdagi o'quvchilar sonining ko'pligi va an'anaviy baholash tizimining tarbiyaviy natijalarni to'g'ri o'lchay olmasligi shular jumlasidandir. Bu qiyinchiliklarni bartaraf etish uchun pedagoglarni qayta tayyorlash kurslarida keys stadi bo'yicha amaliy modullar joriy etish, milliy keys-bank yaratish va baholashning rivojlanuvchi (formativ), portfolio hamda kuzatuv asosidagi modellarini kengaytirish maqsadga muvofiqdir.

Xulosa qiladigan bo'lsak, tarbiya darsida "keys stadi" texnologiyasi - oddiy interfaol uslub emas, balki shaxsning axloqiy ongini ichki, ongli va barqaror tarzda shakllantiruvchi yaxlit pedagogik tizimdir. U axloqiy nasihatni axloqiy mulohazaga, passiv tinglovchini ongli qaror qabul qiluvchi shaxsga aylantiradi. Tarbiyaning haqiqiy samarasi yodlangan jumlada emas, balki o'quvchining real hayotiy vaziyatda mustaqil va to'g'ri tanlov qila olishida ko'rinadi - keys stadi aynan shu ko'nikmani tarbiyalashga xizmat qiladi.

Tadqiqot doirasida quyidagi pedagogik tavsiyalar ilgari suriladi: birinchidan, tarbiya fanining o'quv dasturi va darsliklariga turli sath va turdagi axloqiy keyslar tizimli ravishda kiritilishi lozim; ikkinchidan, o'qituvchilarning malakasini oshirish kurslarida keys stadi texnologiyasi va fasilitator mahorati bo'yicha amaliy modullar majburiy modul sifatida joriy etilishi; uchinchidan, milliy miqyosda elektron keys-bank yaratilib, har bir tarbiya o'qituvchisiga zamonaviy axloqiy vaziyatlardan foydalanish imkoniyati taqdim etilishi; va to'rtinchidan, tarbiya darslarining samaradorligini baholashda an'anaviy bilim sinovi o'rniga kompetensiyaviy va kuzatuvga asoslangan formativ baholash modellariga o'tilishi maqsadga muvofiq.

Eng muhimi shuki, tarbiya - bu o'qituvchining monologi emas, o'quvchining mustaqil axloqiy mehnatidir. Hayotda to'g'ri tanlov qila oladigan, qiymatlar tortishuvida adashmaydigan va o'z xulosasini ongli ravishda himoya qila biladigan yosh avlodni tarbiyalash - XXI asr pedagogikasining eng yuksak vazifasidir. Keys stadi texnologiyasi esa shu vazifaga eng adekvat va samarali pedagogik javoblardan biri sifatida zamonaviy tarbiya darslarining metodik tayanchiga aylanmog'i lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida 'Tarbiya' fanini joriy etish to'g'risida"gi qarori va tegishli o'quv-me'yoriy hujjatlar to'plami. - Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, 2022. - 168 b.
2. Saidaxmedov, N.S. Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. - Toshkent: Talqin, 2022. - 224 b.
3. Ochilov, M. Yangi pedagogik texnologiyalar va shaxsni faollashtirish. - Toshkent: Fan, 2021. - 196 b.
4. Sharipov, Sh.M. (2022). Keys-stadi texnologiyasi: tasniflanishi va qo'llanish bosqichlari. Pedagogika, 4(2), 47–58 b.
5. Musurmonova, O.M. Yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi: nazariya va metodika. - Toshkent: O'qituvchi, 2021. - 232 b.
6. Hoshimov, Q.U., Inoyatov, M.A. (2023). Tarbiya darslarining didaktik asoslari va zamonaviy yondashuvlar. Zamonaviy ta'lim, 9(1), 64–74 b.
7. Mavlonov, Yu.X. (2023). Vaziyatga asoslangan ta'lim modeli va uning tarbiyaviy potentsiali: empirik tahlil. Pedagogik mahorat, 8(3), 92–102 b.
8. Quronov, M.B. (2024). Tarbiya darslariga moslashtirilgan keys-stadi modeli: nazariy asoslar va amaliy mexanizmlar. Yoshlar va jamiyat, 7(1), 38–49 b.